

Innledende ord

Det er en merkbar konflikt mellom Læringsmiljøsenderets fagfolk og fagfolkene i Utdanningsdirektoratet, når det kommer til mobbing/læringsmiljø. Denne konflikten er påpekt av NOVA¹ og dreier seg om hva som bør være hovedfokus i arbeidet mot mobbing: *mobbing eller læringsmiljø*. Der Læringsmiljøsenderet ønsker mobbefokus (tross senterets navn) ønsker UDIR læringsmiljøfokus. Jeg heller til UDIRs fokus, fordi læringsmiljøer eksisterer der mennesker lærer, uavhengig av mobbing. Mobbing i skolen kan ikke opptre utenfor/uavhengig av læringsmiljøer, altså de arenaene elevene oppholder seg på i skolen/skoletiden. Dersom et høgskole-/universitetsmiljø skal ha (med)ansvar for drifting av trivselsundersøkelser, styrking av kompetansen i skolen, utvikling av nasjonale planer m.v., bør dette være et miljø som *ikke* har interesse av å markedsføre/selge programmer til skolekommuner, jfr. de forskningsetiske retningslinjene punkt 38 og 40². Det er derfor forskningsetisk problematisk å gi en leverandør av mobbeprogrammer en hånd på rattet, slik Djupedalutvalget foreslår at Læringsmiljøsenderet skal ha.

Kjernekompetanse i arbeidet med å avdekke, redusere, forebygge, håndtere og løse saker under § 9a-3 er: å se barn som ikke har det bra. Dersom de voksne i skolen *ikke* har gode relasjoner til alle elevene sine, dersom det finnes elever i skolen som mangler gode relasjoner til de voksne, blir disse elevene *ikke sett, ikke tatt på alvor*. Det var dette som skjedde med Odin. Han ble ikke sett eller tatt på alvor i tilstrekkelig grad.

God lesning!

Beste hilsen

Jostein Alberti-Espenes

¹ <http://www.udir.no/Filer/Tall%20og%20forskning/Forskningsrapporter/Nettutgave-NOVA-Rapport-laringsmiljoprojektet.pdf>

² <https://www.etikkom.no/globalassets/documents/publikasjoner-som-pdf/forskningsetiske-retningslinjer-for-samfunnsvitenskap-humaniora-juss-og-teologi-2006.pdf>

Kommentarer til utvalgets forslag

Jeg tar i det følgende kun med de av utvalgets forslag jeg mener bør kommenteres. Forslagene jeg ikke tar med er forslag jeg synes er gode/hensiktsmessige i lys av utredningen. Utvalgets forslag står i kursiv og understreket, med mine kommentarer i etterkant av hvert forslag.

Utvalgets forslag til tiltak i kapittel 12, med kommentarer:

- Det må utarbeide en nasjonal handlingsplan for trygge oppvekstmiljøer uten krenkelser, mobbing, trakassering og diskriminering for barn og unge. (Se kommentar under neste forslag)
- Staten skal fortsatt ha en nullvisjon og nulltoleranse når det gjelder krenkelser, mobbing, trakassering og diskriminering i norsk skole. Dette er en nullvisjon som ikke har forankring i lovverket. Utvalget har tilsynelatende gjort et fortolkende grep når de, i kapittel 1.3 viser til UDIRs rundskriv nr. 1 (2010), og dernest, i kapittel 2.2.1, til Innst. O. nr. 7 (2002-2003). Utvalget vil ha nulltoleranse mot *krenkelser, mobbing, trakassering og diskriminering*, og sier dette er et krav, med henvisning til rundskrivet og innstillingen. I rundskrivet står at skoler skal ha nulltoleranse mot mobbing. I innstillingen står det samme. Komiteen bak innstillingen peker på at elevene skal ha rett til «*et skolemiljø fritt for mobbing, vold, seksuell trakassering, rasisme og annen krenkende atferd*³». Dette er det vanskelig å være uenig i. Men å ha rett til et slikt skolemiljø er ikke i praksis det samme som å kreve nulltoleranse mot krenkelser. Å oppleve seg krenket er en del av det å være menneske, en del av det å leve et liv. Det er hvordan vi hjelpes til å stanse krenkelsene og igjen får en trygg og god hverdag, som er poenget. I et sårbart miljø, i en sårbar kontekst, øker risikoen for at barn og ungdom (og voksne) opplever seg krenket. Innledningen i kapittel 3.1 i NOU 2:2015 tar for seg blant annet dette. Konsekvensen for praksis i skolen (og for politikken på utdanningsfeltet) må derfor i større grad rette seg mot de voksnes ferdigheter til å se barn og ungdom som ikke har det bra og deretter håndtere situasjonen slik at de får gode, trygge skolemiljøer.
- Sektormålet for arbeidet «Elever skal ha et trygt og inkluderende skolemiljø» må brukes i alle tilfeller og forankres i sektoren. «Trygg» viser til «uten krenkelser, mobbing, trakassering og diskriminering». Se for øvrig kommentar til forslaget over.

³ Innst. O. nr. 7 (2002-2003), kap. 2.3, side 5

- En ny statlig satsing på en Inkluderende skole uten krenkelser, mobbing, trakassering og diskriminering. Se kommentar til forslaget over.

Utvalgets forslag til tiltak i kapittel 13, med kommentarer:

Skolekultur

- Bygge opp fagmiljøer med spisskompetanse om krenkelser, mobbing, trakassering og diskriminering i skolen knyttet til diskrimineringsgrunnlagene. Det utvalget peker på, i NOU 2:2015 kapittel 8.1 (om ansatte som krenker elever) bør ha større fokus i slike fagmiljøer, enn hva tilfellet er i dag. Dette er jfr. det svenske Skolverkets antologi, kapittel 7⁴, hvor det pekes på at det å bli mobbet av læreren er sterkt bestemmende for om man også blir mobbet av medelever. Det er synd at utvalget ikke har tatt dette med i sitt kunnskapsgrunnlag⁵, da det peker på elefanten i rommet: de voksne i skolen har ansvaret for og er rollemodeller for elevenes sosiale liv, både når elevene har det bra og når de ikke har det bra. Når denne elefanten pekes på av politikere, vil det være vanskeligere å opprettholde støtten til antimobbeprogrammer, fordi disse programmene gir elevene ansvaret for mobbingen.
- Departementet bør se på ordningen for å gi støtte til organisasjoner som tilbyr kompetanseheving til skoler om trakassering, slik at støtten blir mer forutsigbar. Se kommentar i forslaget ovenfor.

Eleven på skolen

- Elevenes forståelse av og kompetanse i hvordan de kan forebygge og håndtere mobbing, styrkes. Elevene har ikke, skal ikke og kan ikke ha ansvaret for sitt eget skolemiljø. Dette forslaget preges av den samme tenkningen som ligger til grunn for mobbeprogrammene, hvor det er elevene som skal lære seg å samhandle/oppføre seg på måter som reduserer mobbing. Slik gir voksensamfunnet elevene ansvaret – og skylden, når det skjer mobbing.
- Direktoratet gis i oppdrag å tydeliggjøre sosial og emosjonell kompetanse i læreplanverket som en fagovergripende kompetanse som innarbeides i relevante fag. Forslaget er preget av ansvars plasseringen jeg har kommentert ovenfor: elevene skal lære seg emosjonelle og sosiale ferdigheter, og kan i etterkant vurderes på om de er sosialt/emosjonelt kompetente nok. Barn kan ikke regne, lese eller skrive fra de er små, og derfor er det meningsfylt at de lærer dette i skolen. Men

⁴ http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskild-publikation?_xurl=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2Fblob%2Fpdf3138.pdf%3Fk%3D3138

⁵ De har i stedet en henvisning, under forslag til tiltak i kap. 15, til en meget god fagartikkel signert May Britt Drugli, 2011 i tidsskriftet Spesialpedagogikk nr. 4.

sosiale/emosjonelle ferdigheter har de i stort monn, og de viser disse ferdighetene når de opplever skole- og læringsmiljøet som trygt og godt. Derfor blir det helt galt med sosiale ferdigheter som eget område/fag i skolen. I så fall må de voksne, som har fagansvar for sosial og emosjonell kompetanse, ha et vitnemål på at de selv *alltid* er høyt sosialt og emosjonelt kompetente, slik vi forventer at mattelærere *alltid* er kompetente i sitt fag (selv når de har stått opp med feil bein). Voksne i skolen er like mye utsatt for dårlige dager som andre voksne, og når vi har dårlige dager er vi *ikke* alltid i stand til å være rause mot andre/vise gode sosiale eller emosjonelle ferdigheter. Det er videre en grov feilslutning at sosiale ferdigheter motvirker mobbing og krenkelse: Det å bevisst krenke andre over tid krever en god porsjon sosiale ferdigheter. En skal vite hvilke knapper som kan trykkes på hos den andre.

Programmer

- Støtten til programmene videreføres. Det er ikke programmene som motvirker/reduserer mobbing, det er de voksne i skolen. NIFU Rapport nr. 48, 2010⁶, sier på side 122 at, "*når betingelsene for et godt læringsmiljø er til stede, vil bruken av et program mot problematferd ha begrenset betydning for omfanget av mobbing. Det kan kanskje redusere omfanget noe, men likevel marginalt i forhold til effekten av et godt læringsmiljø. Og motsatt, når læringsmiljøet er dårlig, vil nytten av et program være marginal i arbeidet for å bekjempe mobbing*". NIFU har ingen økonomiske interesser i verken Zero, Respekt, Olweus-programmet eller PALS. Fortsatt programstøtte er i tråd med at elevene selv får ansvaret for en atferd som motvirker mobbing, selv om programutviklerne vil hevde det motsatte. Programmenes hovedproblem, i lys av den svenske forskningen som peker på at de voksne skaper mobbing (se over), er dette: De voksne som i møtet med elevene administrerer programmene, er de samme som risikerer å krenke/mobbe eller å legitimere krenkelse/mobbing av elever. Videreføring av programmene vil derfor like lite redusere mobbing/krenkelser som de har gjort de siste årene.
- Programmer som i fremtiden skal motta støtte fra Utdanningsdirektoratet, må tilfredsstille følgende nye kriterier for både innhold og kvalitetsutvikling:
 - Programmet må ta høyde for skolens behov. Det betyr at antimobbeprogrammer bør inneholde temaene skjult mobbing, digital mobbing og psykisk helse.

⁶ <http://www.nifu.no/publications/934459/> Kuriosa i denne sammenhengen: Forskning.no, hvor blant andre Universitet i Stavanger er medlem, har flere referanser til NIFUs forskning, men ikke til NIFUs Rapport nr 48, 2010, som er kritisk til mobbeprogrammene. NIFU er for øvrig ikke medlem av Forskning.no

- Programmene må tilfredsstille føringer som er gitt i aktuelt regelverk, og da særskilt opplæringsloven og personopplysningsloven.
- Programeierne må kunne vise til innovasjon, nytenkning og mangfold i sin fremtidige utviklingsplan for programmene.
- De må vektlegge implementering og kvalitetsutvikling.

Dette forslaget fra utvalget er smør på flesket de presenterer som forslag til tiltak i kapittel 19. Det kan se ut som om programmene/programutviklerne er på vei til å ta over rollen som lærer- og rektorutdannere. Dersom programmene fortsatt skal kunne markedsføres inn mot kommuner og fylkeskommuner, som løsningen på mobbing, vil dette fortsatt legge et såpass stort press på lokale skolepolitikere, at det i praksis vil være programutviklerne som definerer skolemiljøets innhold. Rektors og skoleeiers kompetanse knyttet til implementering handler da gjerne om å implementere programmet slik programutviklerne ønsker. Dersom programmet leverer det lærerne behøver å vite/gjøre, gjennom at programmene implementeres i skolens praksis, er det da behov for at lærerstudenter utvikler normkritisk tenkning, slik utvalget foreslår i kapittel 19?

Utvalgets forslag til tiltak i kapittel 14, med kommentarer:

Det utarbeides en veileder om håndtering av krenkelser, mobbing, trakassering og diskriminering som bygger på kunnskap om hva som virker, og den nye aktivitetsplikten som foreslås i kapittel 15.

Mobbedefinisjonen utvalget legger seg på problematiseres, men ikke i en slik grad at det gir gjenklang i forslagene som omhandler mobbing. Opplevde krenkende ord/handlinger som i tillegg er utført med intensjon om å krenke/skade må kunne forstås som negative handlinger utført i et skjevt maktforhold. Sagt med andre ord krever det en viss relativ makt/posisjon for bevisst å kunne krenke andre mennesker. I dette lyset er trakassering, diskriminering og krenkelse det samme som mobbing, med en viktig forskjell: mobbing er når de negative handlingene gjentas over tid. Mobbing i skolen er derfor en synliggjøring av at skolen (ennå) ikke har grepet inn og stanset krenkelsene, slik § 9a-3 krever. Det blir derfor også feil å gi mobbing såpass mye fokus, fordi det kan risikere et overfokus på mobbing⁷. Lærere, ledelse og andre ansatte i skolen behøver å jobbe videre med å styrke egen kompetanse til å se elever som ikke har det bra, og til å kunne håndtere krenkelser/krenkede elever m.v.

⁷ <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kd/vedlegg/grunnskole/utredningmobbeombud.pdf> side 39-41

Utvalgets forslag til tiltak i kapittel 15, med kommentarer:

- Reguleringen av ordensreglement, herunder bortvisning, flyttes til kapittel 9a. Dette er et forslag som direkte bryter med barnekonvensjonen og med kapittel 9a. Forslaget sier skolen aktivt skal kunne ekskludere elever med hjemmel i samme lovkapittel som gir de ekskluderte elevene rett til *ikke* å bli/oppleve seg ekskludert.
- Nulltoleranse for personale som krenker, lovfestes. Det presiseres en skjerpet aktivitetsplikt for skoleeieren og skolen om noen ansatte mistenker eller har kunnskap om at ansatte krenker elever.
Dette må kunne kalles å slå inn åpne dører. Det store spørsmålet er om skolen leter etter krenkende handlinger/ord eller om de kjenner elevene sine såpass godt at de ser det dersom elever ikke har det bra. En elev kan oppleve seg krenket av lærere, uten at læreren selv eller kolleger av læreren oppfatter det som krenkende handlinger/ord. Hva med elever som opplever det som sårt og krenkende hele tiden å bli minnet på egne nederlag, gjennom karakterene 1 og 2 i fag? Skal skolens personale da få et forbud mot å sette lave karakterer, jfr. nulltoleransebegrepet?
- Departementet bes om å utrede behovet for rettslig grunnlag for bruk av tvang i grunnopplæringen.
Dette forslaget strider mot den samme barnekonvensjonen utvalget ønsker skal få styrket posisjon i skolen. Skolen kan i dag vise til straffeloven §§ 47 og 48 (nødrett og nødverge) dersom det er behov for det. En egen hjemmel for å legge elever i bakken (som tvang kan handle om), er å legge til rette for at de voksne kan krenke elevene med loven i hånd.

Utvalgets forslag til tiltak i kapittel 19, med kommentarer:

Forslag knyttet til etter- og videreutdanning for lærere:

- Det bør særlig prioriteres å utarbeide etterutdanningsprogrammer der formålet er å gi lærere kompetanse i å håndtere krenkelser, mobbing, trakassering og diskriminering, herunder også digital mobbing. Bruk av eksisterende mobbeprogrammer og virksomme tiltak kan være eksempler på slik etterutdanning. Her møter utvalget seg selv og egne tidligere forslag i døra: skal lærere utvikle normkritisk kompetanse for å kunne ta kloke skjønnsmessige avgjørelser, kanskje motsatt av hva antimobbeprogrammet angir, eller skal de trenes i å bruke de statlig støttede antimobbeprogrammene?

Utvalgets forslag til tiltak i kapittel 20, med kommentarer:

- Læringsmiljøsenderet får ansvaret for å gjennomføre Elevundersøkelsen. Det skal opprettes en database som administreres av Læringsmiljøsenderet i samarbeid med forskere fra andre miljøer. Vi vet noe om hva som skjer dersom bukken får passe havresekken. Mobbeforskerne på Læringsmiljøsenderet, som bare for få år siden het «Senter for Atferdsforskning», har like stor interesse⁸ av høye mobbetall som Uni Helse og Olweus-gruppen⁹, og som Atferdssenteret i Oslo har av høye tall for negativ atferd. Tallene mobbeforskerne opererer med gjengis tidvis i pressen, og varierer fra 30 til 70 tusen mobbeofre som hver dag gruer seg til å gå på skolen. Etter tilsynelatende hensiktsmessige grep i den nåværende Elevundersøkelsen, har mobbetallene gått ned. NTNUs forskning¹⁰ på dette peker på differensiering av begrepene som en av flere mulige årsaker, altså at elevene får tenkt gjennom hvorvidt de er blitt utsatt for en engangshendelse eller gjentatt krenkelse. Dette betyr ikke at mobbing er et mindre problem enn tidligere, men at mobbeforskerne enn så lenge har et mindre antall mobbeofre å skremme med. Læringsmiljøsenderet har en egeninteresse av høye mobbetall. UDIR har ikke det, og bør derfor fortsatt administrere Elevundersøkelsen.

Utvalgets forslag til tiltak i kapittel 21, med kommentarer:

- Utdanningsdirektoratet og Læringsmiljøsenderet som faglig ansvarlig utarbeider et nasjonalt rammeverk for skolebasert kompetanseutvikling i samarbeid med andre relevante fagmiljøer. Se kommentar til dette i innledningen min øverst i dokumentet.

⁸ Interesse forstås her som knyttet til behovet for å selge/levere programmer

⁹ <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/oppvekst/fjernet-20-000-mobbeofre-med-et-pennestroek/a/23344512/>

¹⁰ <http://samforsk.no/Publikasjoner/Elevunders%C3%B8kelsen%202013%20WEB.pdf>